

Лазарєва О.В.доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління земельними ресурсами
Чорноморського національного університету імені Петра Могили**Lazarieva Olena**

Petro Mohyla Black Sea National University

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**FEATURES OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT
OF RURAL TERRITORIES**

У статті розкрито зарубіжний досвід політики розвитку сільських територій. Встановлено, що за кордоном пріоритетами вважаються підтримка бізнесу, диверсифікація виробництва, розвиток сільської інфраструктури. Проаналізовано соціально-економічний розвиток сільських територій України в динаміці. Відзначено, що за досліджуваний період рівень соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні підвищується, сприяючи відновленню іміджу села. Розкрито основні чинники функціонування та розвитку сільських територій. Висвітлено основні рушійні сили активізації селян у веденні бізнесу на селі, такі як диверсифікація підприємницької діяльності, ведення товарного виробництва, забезпечення зайнятості селян, формування товарного виробництва, розвиток малого та середнього підприємництва. Викладено думку про те, яким напрямом діяльності має сприяти інноваційний розвиток на селі. Запропоновано орієнтири, на які слід спрямовуватись в рамках злагодженого соціально-економічного розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільська територія, соціально-економічний розвиток, збалансований розвиток, модернізація виробничих процесів, ресурсний потенціал, відродження села, інвестиційна привабливість.

В статье раскрыт зарубежный опыт политики развития сельских территорий. Установлено, что за границей приоритетами считаются поддержка бизнеса, диверсификация производства, развитие сельской инфраструктуры. Проанализировано социально-экономическое развитие сельских территорий Украины в динамике. Отмечено, что за исследуемый период уровень социально-экономического развития сельских территорий в Украине повышается, способствуя возобновлению имиджа села. Раскрыты основные факторы функционирования и развития сельских территорий. Освещены основные движущие силы активизации селян в ведении бизнеса на селе, такие как диверсификация предпринимательской деятельности, ведение товарного производства, обеспечение занятости селян, формирование товарного производства, развитие малого и среднего предпринимательства. Изложена мысль о том, каким направлениям деятельности должно способствовать инновационное развитие на селе. Предложены ориентиры, к которым следует двигаться в рамках согласованного социально-экономического развития сельских территорий.

Ключевые слова: сельская территория, социально-экономическое развитие, сбалансированное развитие, модернизация производственных процессов, ресурсный потенциал, возрождение села, инвестиционная привлекательность.

In article foreign experience of politics of development of rural territories was exposed. It is set was abroad priorities of business are considered, diversification of production, development of rural infrastructure. Socio-economic development of rural territories is analyzed in a dynamics. It is marked that for investigated period the level of socio-economic development of rural territories rises in Ukraine and assists proceeding in the image of village. Exposed basic factors of functioning and development of rural territories, such us a presence of resource possibilities is for the conduct of agriculture, compatibility of different of activity is on territory, ground of different strategies of development of rural territories, necessity of state support. Basic motive forces of activation of peasants are lighted up in doing business on a village, such as diversification of entrepreneurial activity, conduct of commodity production, providing of employment of peasants, forming of commodity production, development of enterprise. It is found out, that important factors that will assist effectiveness of socio-economic of rural territories are increase of competitiveness of agricultural produce and strengthening of role of local self-government. It is well-proven that for providing of the balanced development of rural territories it

is needed effectively to use present local resources. An idea is expounded what directions of activity innovative development must assist on a village. Offered reference-points that needs to be executed within the framework of the concerted socio-economic development of rural territories, such as providing of development of local self-government, an increase of attractiveness of business is on a village, increase of competitiveness of rural territories, a revival of new productions is on a village, providing of development of rural infrastructure and an achievement of the economy growing is in agricultural.

Key words: rural territory, socio-economic development, balanced development, modernization of productive processes, resource potential, revival of village, investment attractiveness.

Постановка проблеми. Протягом всього періоду розвитку суспільства сільські території відігравали ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни та нарощуванні її експортного потенціалу. Проте українське село довгий час перебуває в глибокій соціально-економічній кризі. Знизилась якість життя у сільській місцевості, спостерігається занепад сільської інфраструктури, зафіксований високий рівень безробіття на селі, підвищуються темпи трудової міграції селян, має місце нестабільність цінової політики на сільськогосподарську продукцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців та спеціалістів-практиків, таких як В.В. Горлачук [1], М.Й. Малік [2; 3], В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук [4], А.П. Сава [5], І.І. Гончаренко [6], присвятили свої дослідження вирішенню проблеми соціально-економічного розвитку сільських територій. Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць у цьому напрямі, на практиці вивчення особливостей економічного розвитку сільських територій потребує додаткового переосмислення.

Так, в умовах сьогодення питання вивчення особливостей соціально-економічного розвитку сільських територій потребують глибокого переосмислення. Необхідно вивчити зарубіжний досвід агровиробництва на селі, проаналізувати основні чинники функціонування та розвитку сільських територій, а також розглянути рушійні сили активізації ведення бізнесу на селі.

Метою статті є обґрунтування основних аспектів соціально-економічного розвитку сільських територій для визначення пріоритетних завдань для його подальшого функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні в Україні занепад соціально-економічного розвитку сільських територій характеризується такими негативними тенденціями, як загальний занепад економіки України, великі помилки та прорахунки макроекономічного порядку, в результаті чого послаблена активізація відносин аграрного сектору з іншими секторами економіки, незадовільним є рівень організаційного забезпечення аграрної реформи, відбуваються політичні спекуляції певних політичних сил щодо того, що погір-

шення соціально-економічного розвитку українського села зумовлене аграрною реформою, занепадає ресурсний потенціал сільського господарства, недостатньо розвивається інфраструктурний потенціал аграрного сектору економіки тощо.

Отже, слід вжити виважених заходів щодо забезпечення розвитку сільських територій.

В цьому контексті заслуговує на увагу зарубіжний досвід. Так, у зарубіжній практиці розвиток сільських територій пов'язаний з розвитком сільського господарства, в якому основну рушійну роль відіграють фермерські або особисті селянські господарства. До того ж в розвинутих країнах світу встановлено показники, досягнувши яких, господарство вважається фермерським: у США прийнято показник в 1 тис. дол. товарної продукції на рік, у Німеччині – утримання 1 га ріллі або 3 корів чи 5 свиней, у Данії – 300 євро річного прибутку [7].

Відповідно до політики розвитку сільських територій за кордоном пріоритетами вважаються підтримка бізнесу та виробництва, диверсифікація виробництва, розвиток сільської інфраструктури [8, с. 400]. У світі сформувався такий сценарій розвитку сільських територій, за яким реалізуються різноманітні програми підтримки незалежно одна від одної (США, Мексика, Нова Зеландія), а також коли механізми та інструменти державної підтримки закріплені законодавчими актами (ЄС, Канада, Туреччина) [9].

Україна порівняно з розвинутими країнами програє їм за такими показникам ефективності виробництва, як продуктивність праці, технологічна забезпеченість, енергомісткість, врожайність культур та продуктивність худоби [10, с. 37].

Аналіз досвіду сільських територій зарубіжних країн свідчить про пріоритетність сталості економічного розвитку аграрної галузі. Використання досвіду інших країн дасть змогу уникнути прорахунків у сільському господарстві в Україні і її регіонах.

Наступним етапом дослідження є вивчення соціально-економічного розвитку України в динаміці (табл. 1).

Аналіз даних табл. 1 свідчить про те, що з 2017 по 2015 роки площа сільськогосподарських

Економічний розвиток сільських територій України

Показники	Роки			Відношення 2017 року до 2015 року, %
	2015	2016	2017	
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	41 507,9	41 504,9	41 489,3	99,9
Площа ріллі, тис. га	32 541,3	32 543,4	32 544,3	100,1
Рівень розораності території, %	78,4	78,4	78,4	100,0
Посівна площа сільськогосподарських культур, тис. га	26 902	27 026	27 586	102,5
Прибуток, всього, млрд. грн.	-340,1	-22,2	287,9	–
Валова додана вартість, всього, млн. грн.	1 689 387	2 023 228	2 520 104	149,2
Валова продукція сільського господарства, всього, млн. грн.	239 467,3	254 640,5	249 157,0	104,0
Валова продукція сільського господарства в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь у постійних цінах 2010 року, грн.	5 769,1	6 135,2	6 005,3	104,1
Валова продукція сільського господарства, вироблена в сільськогосподарських підприємствах в розрахунку на одного працівника, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, в постійних цінах 2010 року, грн.	5 589	5 967	5 865	104,9
Прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції на 1 га сільськогосподарських угідь, грн.	-8,19	-5,34	6,94	–

Джерело: розраховано автором за даними джерел [7; 11]

угідь в Україні та площа ріллі майже не змінилися. Відповідно, рівень розораності території, який показує питому вагу ріллі в площі сільськогосподарських угідь, за останні три роки не змінився, складаючи 78,4%.

Виробництво валової продукції в розрахунку на 1 гектар сільськогосподарських угідь збільшилось на 236,2 грн., або на 4,1%, що свідчить про хоча й не суттєве, проте збільшення виробництва валової продукції. Відповідно, збільшилась також кількість валової продукції сільського господарства, виробленої з розрахунку на одного працівника, на 276 грн., або на 4,9%.

Загалом прибуток від виробництва продукції сільського господарства суттєво зріс та за останній рік, становлячи 287,9 млрд. грн., а в розрахунку на один гектар – 6,94 грн.

Отже, за досліджуваний період рівень соціально-економічного розвитку сільських територій в Україні поступово підвищується, що свідчить про хоча й незначне, проте відновлення позитивного іміджу села.

Слід зазначити, що основними чинниками функціонування та розвитку сільських територій є наявність ресурсних можливостей для ведення сільського господарства, сумісність різних видів діяльності на території, обґрунтування різних стратегій розвитку сільських територій, необхідність державної підтримки тощо.

Важливим вектором соціально-економічного розвитку сільських територій, на думку М.Й. Маліка [2], є поєднання їх економічних, соціальних та екологічних інтересів, а також активізація підприємницької діяльності щодо зростання доходів, зайнятості та соціального захисту. До того ж існування в межах сільських територій підприємницьких структур сприяє відродженню соціально-економічної стабільності села.

Вважаємо, що основними рушійними силами активізації селян у веденні бізнесу на селі є диверсифікація підприємницької діяльності, ведення товарного виробництва, за рахунок чого забезпечується зайнятість селян на основі екологобезпечних технологій, формується товарне виробництво, розвивається мале та середнє підприємство на селі, яке здатне економічно активувати селянство до участі в сільськогосподарському виробництві.

Не менш важливими факторами, що сприятимуть дієвості соціально-економічного розвитку сільських територій, є підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та посилення ролі місцевого самоврядування, що сприятимуть інвестиційній привабливості ведення виробництва на селі, дадуть змогу розвивати інфраструктуру на селі за рахунок оновлення виробничих потужностей в сільській місцевості та ство-

рення переробних цехів сільськогосподарської продукції.

Вважаємо, що для забезпечення збалансованого розвитку сільських територій потрібно ефективно використовувати наявні локальні ресурси, впроваджувати інновації в сільську економіку, використовувати їх в сільгоспвиробництві, а також виходити на нові ринки збуту виробленої продукції.

Інноваційний розвиток на селі має сприяти модернізації виробничих процесів на селі, трансферу знань в інноваційні розробки та нововведення у виробничій діяльності, що мають бути спрямовані на задоволення потреб сільських жителів. В сільському господарстві перетворення нових ідей, технологій у практичну діяльність помітно вплине на якість життя населення, дасть змогу підвищити ефективність розвитку сільських територій, гармонізує вплив сільського господарства на навколишнє середовище.

Основними орієнтирами злагодженого соціально-економічного розвитку сільських територій мають бути:

- забезпечення розвитку місцевого самоврядування для формування дієздатного перспективного суспільства на селі;
- підвищення привабливості функціонування ведення бізнесу на селі;
- підвищення конкурентоспроможності сільських територій за рахунок диверсифікації господарської діяльності;
- відродження нових виробництв на селі;
- забезпечення розвитку сільської інфраструктури;
- досягнення економічного зростання в сільському господарстві.

Злагоджений соціально-економічний розвиток сільських територій є необхідним для забезпечення самодостатніх територіальних громад, що є основою місцевого розвитку країни.

Висновки з проведеного дослідження.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що в практиці зарубіжних країн найбільш перспективними напрямками є підтримка бізнесу, диверсифікація виробництва та розвиток сільської інфраструктури.

Проведене дослідження економічного розвитку сільських територій України за 2015–2017 роки свідчить про те, що сільський еколого-економічний потенціал поступово відроджується.

Встановлено, що основними чинниками функціонування та розвитку сільських територій є наявність ресурсних можливостей для ведення сільського господарства, сумісність різних видів діяльності на території, обґрунтування стратегій розвитку сільських територій та необхідність державної підтримки. Векторами активізації селян у веденні бізнесу на селі є диверсифікація підприємницької діяльності, ведення товарного виробництва, забезпечення зайнятості селян, формування товарного виробництва, розвиток малого та середнього підприємництва. Важливими факторами, що сприятимуть дієвості соціально-економічного розвитку сільських територій, є підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та посилення ролі місцевого самоврядування.

В процесі дослідження зроблено висновок, що інноваційний розвиток на селі сприятиме модернізації виробництва, трансферу знань в інноваційні розробки та нововведення у виробничій діяльності. Врахування основних орієнтирів соціально-економічного розвитку сільських територій дасть змогу забезпечити конкурентоспроможність суб'єктів господарювання на землі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у застосуванні прийомів STEP-аналізу під час висвітлення тенденцій розвитку сільських територій.

Список використаних джерел:

1. Горлачук В.В., Кузьменко О.Б., Яремко Ю.І., Лазарева О.В. та ін. Розвиток сільських територій : монографія / за ред. В.В. Горлачука. Миколаїв : Іліон, 2015. 382 с.
2. Ю.О. Лупенко, М.І. Малік, В.М. Заяць та ін. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект : монографія / за ред. М.І. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.
3. Малік М.І., Шпикуляк О.Г. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 11–18.
4. Саблук П.Т. Наукові агроекономічні дослідження в інтересах активізації росту АПВ і сільських територій. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 19–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2017_5_5.
5. Сава А.П. Європейський досвід розвитку сільських територій: вивчення можливостей для України. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2017. № 2. С. 83–85.
6. Гончаренко І.В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики. Львів : ІРД НАН України, 2009. 370 с.
7. Сільське господарство України : статистичний збірник за 2016 рік. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 372 с.

8. Попова О.Л. Розвиток багатофункціонального сільського господарства: досвід Німеччини. *Економіка і прогнозування*. 2015. № 2. С. 148–158.
9. Європейський досвід законодавчого регулювання державної підтримки та розвитку сільських населених пунктів / Європейський інформаційно-дослідницький центр. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28885.pdf> (дата звернення 15.10.2018).
10. Невінська Г.Б. Проблемні аспекти інноваційного розвитку аграрного виробництва. *Агросвіт*. 2017. № 1–2. С. 37.
11. Сільське господарство України – 2017 : статистичний збірник / за ред. О.М. Прокопенко. Київ, 2018. 245 с.